

Vybrané výsledky kroužkování hnízdní populace slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) na Mladoboleslavsku

Selected results of the Nightingale (Luscinia megarhynchos) ringing near Mladá Boleslav town

Pavel Kverek

Vilová 246, 294 02 Kněžmost; e-mail: pkverek@volny.cz

Úvod

Kroužkování je osvědčenou vědeckou metodou výzkumu tahu ptáků a provádí se v širokém měřítku nejen v Evropě, nýbrž na celém světě. Spoluprací všech kroužkovacích centrál se podařilo objasnit nejen tahové cesty, nýbrž i další cenné poznatky ze života ptáků, jako např. zda se ptáci vracejí na totéž místo (věrnost místu svého zrození), jakého věku se dožívají na svobodě, jakou rychlostí táhnou, kdy pohlavně dospívají, jak dlouho trvají manželské svazky, zda hnízdí tíž partneri opět spolu či dochází k výměně manželů a mnoho dalších skutečností (OBHLÍDAL 1977).

Kroužkování hnízdní populace slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) jsem zahájil v roce 1983 a na tento druh jsem se specializoval. V první fázi výzkumu do roku 1990 byla moje pozornost zaměřena zejména na vyhledávání hnízd a kroužkování mláďat. Zároveň bylo sledováno umístění hnízda, použitý materiál, velikost snůšky, úspěšnost líhnutí i procento ztrát. Kontrolními odchty mláďat po opuštění hnízda bylo zjištěno osamostatňování i pohnízdní potulka. Případnými kontrolami v letech následujících byla prokázána věrnost místu narození či rozptyl po okolí (KVEREK 1991).

V druhé etapě (1991–2006) je můj zájem upřen především na dospělé ptáky, mláďata jsou chytána jen příležitostně mimo hnízdo. Měřeno je křídlo, délka ocasu i běháku, zjišťováno je rozložení letek ve vrcholu křídla i poměr první ruční letky (dále jako 1.RL) k ručním krovkám (RK). Je sledována kvalita opeření, zjišťována hmotnost, tučnost, přítomnost a stav hnízdní nažiny. Pozornost je věnována také případným tělesným anomáliím.

Měření, prováděná do roku 1990 nestandardní metodou, byla později anulována. Dále byl získán přehled o přiletu slavíků, hnízdění samotném, populačních změnách i odletu z oblastí. Pozornost je dlouhodobě věnována problematice pelichání.

Metodika

Oblastí zájmu je SV část Mladoboleslavska (Mladá Boleslav 50°25'N 14°55'E, kvadráty 5555, 5556) – území, které lze zhruba vymezit hranicí CHKO Český ráj na severu, Chloumeckým hřbetem na jihu, výběžkem Markvartické plošiny na východě a řekou Jizerou na západě. Nejvyšším bodem je vrch Mužský (nadmořská výška 463 m), nejnižším pak soutok Klenice s Jizerou (210 m). V území se nacházejí města Dolní Bousov, Mladá Boleslav, Bakov nad Jize-

rou, Mnichovo Hradiště a větší obce Březno a Kněžmost. Oblast se nachází v povodích Klenice a Kněžmostky. Na nich leží řada rybníků, nejznámější je Červenský u Dolního Bousova (45 ha). Ornitologicky známá je i soustava polních rybníků u Koprníku (KVEREK 1992).

Podnebně se prostředí nachází v přechodu teplé a mírně suché oblasti Polabí a dolního Pojizeří v chladnou a vlhkou oblast Jizerských hor a Krkonoš. Úval Klenice tvoří jednak volnou hranici mezi nížinou a podhůřím a zároveň byl donedávna severní hranicí rozšíření slavíka obecného na Mladoboleslavsku. S nástupem nového století se v závislosti na celkovém vzestupu šíří slavík podél Jizery dále na sever a osídluje příhodná místa na Turnovsku (Medek *in verb.*). Na Mladoboleslavsku se tento druh začal šířit v polovině 80. let minulého století (vlastní pozorování).

K odchytu je využíváno nárazových sítí anglické výroby s okem 16 mm, v délkách 9–12 m. V poslední době byla úspěšnost odchytů zvýšena využitím přehrávky hlasu. Většina slavíků je však stále chytána tradiční metodou do sklopek. U zařízení jde o „vylepšený“ typ se sklopnou stříškou, okem sítě 8 mm a suchými zipy na ramínku tlumícími náraz a současně zabraňujícími nadzvednutí. Rozměr vypleteného dna je 250 x 300 mm. Nástrahou zůstává moučný červ (larva potemníka moučného *Tenebrio molitor*). Zařízení jsou pravidelně kontrolována obcházením dokola, interval mezi jednotlivými kontrolami tak činí zhruba 30 minut. V roce 1992 bylo využito doplňkového barevného značení hnízdicích párů. Barevnými plastovými kroužky, používanými jednotlivě nebo v kombinaci byl vždy doplněn klasický hliníkový kroužek, přiřazovaný metodou „lichý rok – levá noha“. Barevný kroužek byl použit v jednom případě i v roce 2005.

(Vysvětlivky zkratk v následujícím textu: pull. – mládě v hnízdě, juv. – vzlétné mládě, ještě nesamostatné, 1/2/3... K – pták v prvním/druhém/třetím... kalendářním roce života, +1/2/3... K – pták starší než jeden/dva/tři... roky, M/F – samec/samice, RK – ruční krovky křídla, RL – ruční letky křídla.)

Výsledky a diskuse

Celkem jsem v letech 1983–2006 okroužkoval 997 slavíků, z toho 225 pull. Podařilo se mi získat 270 kontrolních odchytů, z toho 17 u ptáků kroužkovaných jako pull. V 211 případech jsem kontroloval ptáka na místě okroužkování, ve 46 případech do 5 km a ve 13 případech 5–10 km od místa kroužkování. Žádné zpětné hlášení nepochází ze vzdálenosti nad 10 km od místa kroužkování, neexistuje ani zahraniční hlášení.

V 50 případech jsem kontroloval okroužkovaného ptáka ještě tentýž rok, ve 121 případech následující rok, v 52 případech dva roky, ve 26 případech tři roky, ve 12 případech čtyři roky, v pěti případech pět let a ve čtyřech případech šest let po okroužkování.

Zajímavé kontrolní odchyty

Věrnost hnízdišti

Kroužek PRAHA N 440 199

Kroužkován 27.4.2000, Dolní Bousov (M+2K)

Kontrolován 8.5.2001, 24.4.2002, 27.4.2003, 9.5.2004 a 19.4.2005 tamtéž, na jaře a v létě 2006 opakovaně potvrzen pouze podle barevné značky (M+8K).

Zjistil jsem, že obě pohlaví kategorie +2K se ve většině případů (n=160) vrací na stejné místo za předpokladu, že nedošlo k zásadním změnám lokality, jako je vykácení podrostu, vypálení, zavodnění či rekultivace (n=4). Soudržnost páru (n=5), vždy v roce následujícím, je dána přežitím dospělých ptáků a vazbou k hnízdišti.

Přesídlení dvouletého ptáka

Kroužek PRAHA N 452 827

Kroužkován 16.5.2001, Dobrá Voda (M2K)

Kontrolován 10.5.2006, Veselá u Mnichova Hradiště (M7K)

Jedná se o doklad přesídlení samce na vzdálenost 3 km. Dvouletí ptáci se často na své první hnízdiště, většinou neshodně s místem narození, již nevrací. Hned třetím rokem života se však mohou objevit zpět v místě narození, kde pak velmi často už zůstanou (n=4). Pohyb ptáků kategorie 2K, hledajících nová hnízdiště, je určitým vysvětlením pro přítomnost neznámých (neoznačených) slavíků této kategorie v oblasti a zároveň pro častou absenci kroužkovaných mláďat v následujícím roce.

Věrnost křížence lokalitě

Kroužek PRAHA N 452 855

Kroužkován 30.4.2002, Kolomuty (M+2K)

Kontrolován 8.6.2002 a 13.6.2003, tamtéž (M+3K)

V roce 2002 byl odchycen první slavík vykazující známky křížení se slavíkem tmavým (*Luscinia luscinia*; KVEREK 2002). Pták se vyznačoval robustní postavou s celkově delšími křídly (90 mm) a tvarem křídla bližším slavíku tmavému (1.RL o 5 mm kratší než RK, vnější zúžení praporu pouze na 3. RL). Slavík obecného připomínal pořadím délek RL ve vrcholu křídla (3.-4.-2.-5.), neskvrněným hrdlem, spodními ocasioními krovkami bez tmavého lemu a rovněž zpěvem. Jednalo se o ptáka pocházejícího z podobného hnízdění, jaké bylo zjištěno ve východních Čechách (KVEREK 1998). Slavík byl v hnízdní sezóně kontrolován opakovaně, když pronásledoval místního samce slavíka obecného. Vystoupá kloaka ukazovala na pohlavní aktivitu jedince, usuzoval jsem na možnost hnízdění. Zastižen byl na lokalitě i v roce následujícím, kdy vykazoval stejné znaky. Odchyty v dalších letech jej již v místě nepotvrdily.

Návrat mláděte do místa narození

Kroužek PRAHA N 438 623

Kroužkován 30.5.1998, Dolní Bousov (pull.)

Kontrolován 8.5.2001 tamtéž (F4K)

Tato samice, označená jako jedno ze čtyř mláďat v hnízdě, byla kontrolována po třech letech jako hnízdící v místě narození. Zda na lokalitě byla již v letech předešlých, nebylo prokázáno.

Přesídlení mláděte

Kroužek PRAHA M 967 335

Kroužkován 18.6.1983, Březno (juv.)

Kontrolován 27.7.1983, Přepeře, 10.5.1985, 1.5.–30.6.1986 (třikrát) a 13.5.1987, Stará Studénka (naposledy M5K)

Případ ukazuje na přesídlení mláděte, které bylo okroužkováno těsně po opuštění hnízda jako slabě létající v doprovodu rodičů. Kontrolním odchytem bylo zjištěno, že sameček se nevrátil do místa narození, ale přesídlil na vzdálenost 7 km severním směrem. Ještě před tím byl u tohoto ptáka získán doklad o potulce vzdálené 8 km severovýchodním směrem v době po vyvedení. Mládě bylo v tom čase po ukončeném částečném pelichání (v šatě dospělých – neskvrněné). Chyceno bylo při konzumaci plodů černého bezu (*Sambucus nigra*).

Přežití ohroženého mláděte

Kroužek PRAHA T 423 852

Kroužkován 28.6.1986, Stará Studénka, Mladá Boleslav (pull.)

Kontrolován 28.4.1992, Koprník, Mladá Boleslav (M7K)

Důkaz o přežití mláděte, které bylo kroužkováno jako jedno ze dvou živých mláďat ve věku šest dnů. Zbývající dvě byla v důsledku dlouhotrvajících dešťů a následného podchlazení v hnízdě uhynulá. Hnízdo bylo následně přicloněno lopuchovým listem a mrtví sourozenci odstraněni. Kontrolním odchytem samce po šesti letech na hnízdní lokalitě vzdálené 3 km severovýchodním směrem bylo prokázáno přežití nejméně jednoho z postižených mláďat.

Přežití parazitovaného slavíka

Kroužek PRAHA N 452 817

Kroužkován 10.5.2001, Dolní Bousov, Mladá Boleslav (M+2K)

Kontrolován 11.5.2003 Dolní Bousov, MB (M+4K)

Kontrolní odchyt přináší důkaz o přežití slavíka parazitovaného kožní motolicí (*Collyriclum faba*). Díky výzkumu hnízdní populace na Mladoboleslavsku mohl být slavík obecný připsán k druhům, u nichž byl tento druh parazita prokázán (LITERÁK 2006). Přestože byl postižený pták v době kroužkování v dobré kondici, tři cysty v okolí kloaky znemožňovaly vyprazdňování. Ústí vychýlené kloaky bylo zalepeno zaschlým trusem, který musel být omýváním rozmočen a postupně odstraněn. Přestože bylo těžké odhadnout další vývoj postižení, pták byl kroužkován. V roce kontroly již byla kůže v okolí kloaky v pořádku. Pták byl kontrolován na 300 m vzdálené sousední lokalitě.

Houževnatost jedince

Kroužek PRAHA T 312 482

Kroužkován 2.8.1983, Dolní Bousov (F+1K)

Kontrolován 26.4., 4.5., 23.6.1984 a 9.5.1985, tamtéž

Důkaz houževnatosti hnízdicích slavíků. Samice, poraněná v čase přiletu (pravděpodobně autem), se po řadu dní pohybovala u silnice pouze pobíháním po zemi se svěřeným křídlem. První kontrolní odchyt 26.4.1984 odhalil zhmožděná křídla, které ale nebylo zlomené. Pták se v nebezpečí ukrýval v temné rouře mostku svodnice. Dne 4.5. již krátce poletoval a 23.6. byl již zotaven. Po zotavení dokonce zahnízdl. Byl zjištěn ještě v následujícím roce.

Pozdní zástih na hnízdišti

Kroužek PRAHA N 477 664

Kroužkován 14.5.2005, Býčina (F+2K)

Kontrolován 20.8.2006 tamtéž

Jedná se o jeden z pozdních zástihů příslušníka místní populace. Kontrolní odchyt navíc nabízí údaj o rychlosti přepečování slaviček, neboť v době kontroly byl pták již kompletně přepelichaný. Slavici s rozpadem rodiny změni chování a výměna peří probíhá v naprosté tichosti. I v případě, že pelichají přímo na hnízdní lokalitě, v hustém podrostu se zjišťují velmi obtížně. Výměna peří probíhá se stejnou razancí jako u slavíka tmavého, o kterém uvádějí STRESE-MANN & STRESEMANN (1966) že potřebuje jen asi 30 až 33 dnů na to, aby před podzimním odletem (který začíná v srpnu) obnovil veškeré opeření. Současně mu může růst až šest ručních letků a všechna ocasní pera. I proto mohou mnozí slavíci obecní zamířit do zimovišť již ve druhé půlce července. Od třetí dekády srpna jsou již hnízdiště Mladoboleslavska až na výjimky prázdná. Celkem na sedmdesát odchytů, provedených během dvaceti čtyř let v měsíci září potvrdilo, že slavíci na hnízdištích již nejsou.

Pozdní zástih táhnoucího ptáka

Kroužek: PRAHA N 548 029

Kroužkován 24.8.2006 Buda, MB (1K)

Nalezen mrtev 2.9.2006 Mladá Boleslav

Doposud nejpozdější zástih mladého ptáka neznámého původu, odchyce-ného po rozednění v bezinkách. Slavík byl nalezen čerstvě mrtev začátkem září na okraji Mladé Boleslavi, kde narazil do prosklené stěny budovy v areálu firmy Škoda Auto. Zajímavostí je, že v okolí není kromě travníků jiná zeleň i to, že spolu s ním byli nalezeni tři lejsci černohlaví, táhnoucí zejména v noci. Nález naznačuje odlet v JZ směru ve vzdálenosti 7 km.

Souhrn

V letech 1983–2006 jsem v oblasti Mladoboleslavska okroužkoval 997 slaviček obecných (*Luscinia megarhynchos*) a pořídil 270 kontrolních odchytů. Ty odhalily věrnost hnízdišti i přesídlení dospělců, návrat křížence slavíka obecného x tmavého (*Luscinia luscinia*) do místa výskytu, věrnost místu narození i přesídlení mladého ptáka. Dále pak přežití mláďat ohrožených vlivem počasí, přežití slavíka s kožní motolicí *Collyricium faba*, přežití zraněné samice, pozdní výskyt na hnízdní lokalitě a pozdní zástih slavíka na tahu.

Summary

During the period 1983–2006, I caught Nightingales (Luscinia megarhynchos) SE from Mladá Boleslav (Mladá Boleslav 50°25'N 14°55'E, altitude 210–463 m, 80 km² of landscape at the border of river Elbe plain and foothills of Jizerské mountains). I ringed 997 birds and obtained 270 recaptures. The following cases are mentioned and discussed: breeding site fidelity and resettling of adult birds, philopatry of the Nightingale x Thrush Nightingale (Luscinia luscinia) hybrid, philopatry and resettling of a young bird, survival of the fledgling that suffered from severe weather, survival of the bird infested with Cutaneous Trematode (Collyricium faba), survival of the injured adult bird, late occurrence on the breeding site, and late occurrence of the migrating bird.

Poděkování

Poděkovat chci anonymním recenzentům za kritické připomínky k textu a své rodině – zejména pak manželce za podporu trvajícím téměř čtvrtstoletí. Zvláště ní poděkování patří slavičkům za to, že mi otevřeli skvostnou knihu přírody, následně pak dveře školních tříd, seniorských akademií i rozhlasových studií. Že mi naplnili kalamář a rozkošatili život.

Literatura

- KVEREK P. 1991: Sledování hnízdní populace slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) na Mladoboleslavsku. *Zprávy ČSO* 33: 33–37.
- KVEREK P. 1992: Slavík modráček střeoevropský (*Luscinia svecica cyaneola*) na úpatí Českého ráje. *Panurus* 4: 73–76.
- KVEREK P. 1998: Dochází ke křížení slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) se slavíkem tmavým (*Luscinia luscinia*)? *Panurus* 9: 99–102.
- KVEREK P. 2002: Další kříženec slavíka obecného (*Luscinia megarhynchos*) se slavíkem tmavým (*Luscinia luscinia*). *Sylvia* 38: 67–70.
- LITERÁK I. 2006: Where in Europe should we look for sources of the cutaneous trematode (*Collyriclum faba*) infections in migrating birds? *Journal of Helminthology* 80: 349–355.
- OBHLÍDAL F. 1977: Ornitologická příručka. *SZN, Praha*.
- STRESEMANN E. & STRESEMANN V. 1966: Die Mauser der Vögel. *Journal für Ornithologie* 107: 33–34.

+ foto v barevné příloze

ISBN 978-80-86046-95-2